

De openbare ruimte in de toekomst

Hoe ontmoeten we elkaar als onze digitaal verrijkte omgeving per individu verschilt? Wat doen exclusieve rijbanen voor zelfrijdende auto's met het straatbeeld? Hoeveel groener kan het straatbeeld worden? Hoe ziet het pleintje eruit als niet de gemeente, maar de buurt daarover beslist? Vier scenario's van het PBL kunnen helpen bij de verkenning van dit soort vragen over de openbare ruimte van de toekomst.

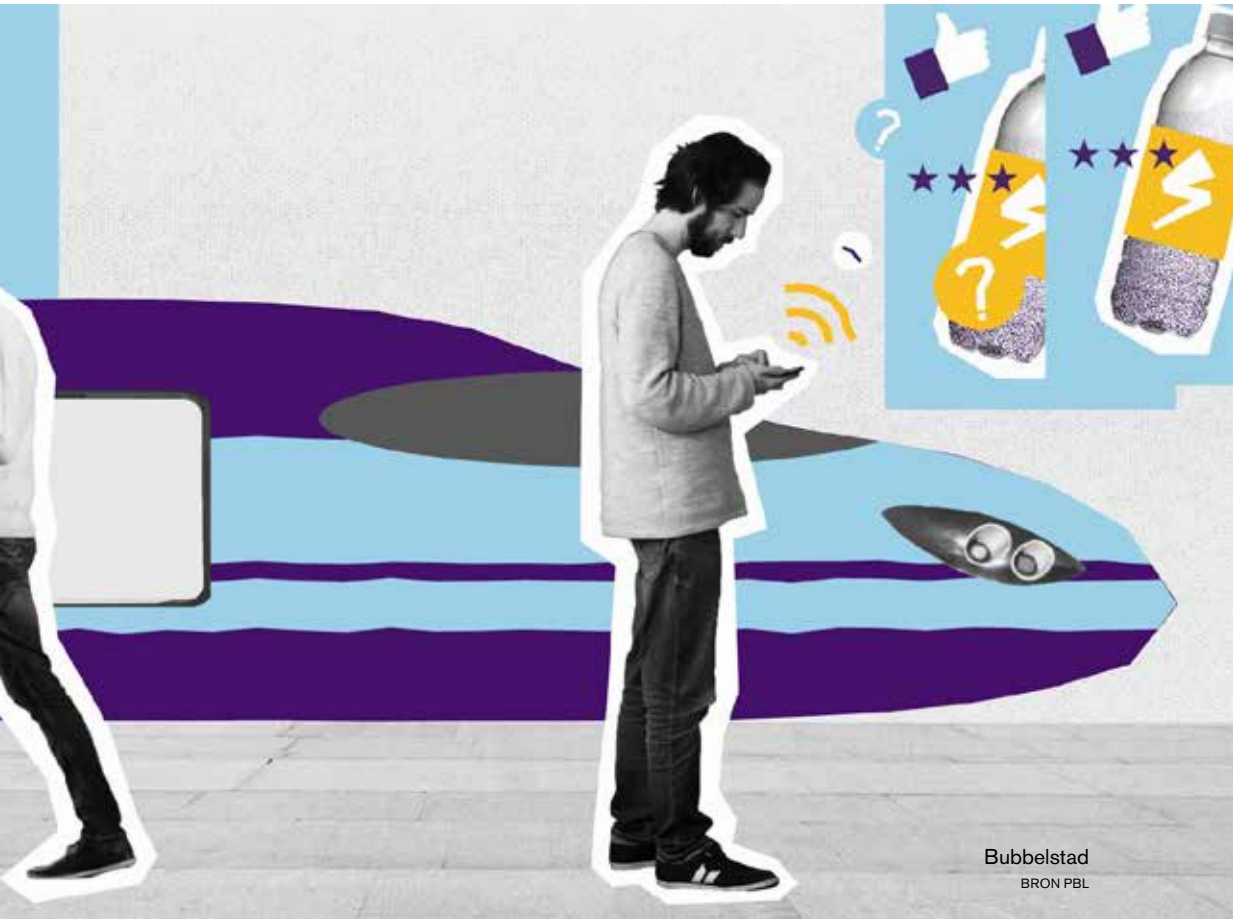
Anton van Hoorn, David Hamers, Daniëlle Snellen, Joost Tennekes, Kersten Nabielek, Lia van den Broek

Je kent die beeldvergelijkingen wel. Zo'n parkeerterrein vol auto's in de jaren zeventig van de vorige eeuw. Tegenwoordig is dat plein groen, met een gezellige markt en veel horeca. Hoewel er destijds vast verzet was tegen het opruimen van de auto's, pleit er op dit moment niemand voor om de oude situatie te herstellen.

Blijkbaar zijn de opvattingen over wat een goed plein is in de afgelopen decennia

flink veranderd. En die zullen misschien opnieuw veranderen. Veranderingen voltrekken zich doorgaans geleidelijk, maar ook schokken zijn mogelijk, denk aan het nieuwe perspectief dat de covid-19-crisis de afgelopen tijd op de openbare ruimte heeft geworpen. Waar zowel op de pleinen in de stad (terrassen, festivals) als in het vakdebat (Jane Jacobs, Richard Sennett, Arnold Reijndorp) lange tijd ontmoeten centraal stond, ging het opeens over afstand hou-

Bubbelstad
BRON PBL

den. Dat had niemand zien aankomen. Of de huidige schok het perspectief op de openbare ruimte blijvend zal veranderen, is nog onbekend. Wel is duidelijk dat beleidsmakers, planners en ontwerpers verandering en de onzekerheid die deze met zich meebrengt, serieus moeten nemen.

Onzekerheid

Beleidsmakers, planners en ontwerpers vinden het vaak niet eenvoudig om onze-

kerheid een plaats te geven in trajecten waarin investeringen in de miljoenen kunnen lopen en waarvan de resultaten soms decennialang het straatbeeld bepalen. Het is ook niet eenvoudig, maar het is wel mogelijk en nodig. Om toch de nodige grip te krijgen op wat zich moeilijk laat grijpen, is het zinvol om het containerbegrip onzekerheid te openen. In de wetenschappelijke literatuur over omgaan met toekomstvraagstukken worden diverse

TOEKOMSTSCENARIO'S

typen onzekerheid onderscheiden. We noemen er hier drie.

Twee ervan kwamen hierboven al impliciet aan de orde. Ten eerste weten we niet in welke richting ontwikkelingen zich zullen voltrekken. Zo zien we van sommige ontwikkelingen nu nog slechts de kiem, denk aan kunstmatige intelligentie. Daarnaast kunnen zich trendbreuken voordoen, bijvoorbeeld als gevolg van een pandemie. Ten tweede weten we nu niet wat we – als samenleving of als subgroepen daarbinnen – in de toekomst zullen vinden van allerlei ontwikkelingen. Wat waarderen toekomstige gebruikers precies aan een plein en wat verwachten zij van een park?

Een derde type onzekerheid betreft de aard van nieuwe dingen die op ons pad komen, denk aan zelfrijdende auto's of *augmented reality*. Van dat soort dingen hebben we vaak nog geen goed begrip. Wat een zelfrijdende auto precies is, zal nog moeten blijken als gebruikers (en passanten) straks in de praktijk met deze nieuwe technologie gaan interacteren. Dat de autonome auto vol zit met software, is duidelijk, maar hoe algoritmen het gedrag van het apparaat zullen sturen, is onbekend, evenals de menselijke reacties daarop. En hoe gedragen burgers zich straks in een digitaal verrijkte omgeving? Hoe ziet een ontmoeting eruit als de één op het trottoir dingen om zich heen ziet die een ander niet kan waarnemen?

Vier scenario's

Onzekerheid op deze manier deconstrueren biedt de mogelijkheid om de verschillende relevante aspecten ervan verder te doordenken. Daarbij kunnen scenario's een waardevolle rol spelen. In de studie *Oefenen met de toekomst* (2019) heeft het PBL scenario's ontwikkeld voor denkbare

toekomst van stedelijke ontwikkeling, infrastructuur en mobiliteit in Nederland. De openbare ruimte maakt onderdeel uit van alle scenario's, maar heeft in elk ervan een andere betekenis en is telkens anders ingericht.

In de scenario's hebben we dertig jaar vooruitgekeken (2049). We hebben trends en signalen van mogelijke veranderingen (waaronder trendbreuken) geïnventariseerd, geïnterpreteerd en vertaald naar de toekomst. De scenario's vinden hun basis in vier maatschappijbeelden. Deze betreffen kort gezegd wie de belangrijkste beslissingen neemt (EU, Rijk, decentrale overheden, bedrijven, burgercollectieven), wat de dominante waarden zijn (people, planet, profit), de aard van de samenleving/het mensbeeld (efficiëntie of zorgzaamheid, mag een mens falen?) en hoe we ons verhouden tot technologische innovatie.

Op basis van deze maatschappijbeelden zijn vier goed voorstelbare, maar heel verschillende toestanden ontwikkeld van stad, infrastructuur en mobiliteit: Bubbelstad, Groenrijk, Beursplein en Eigenwijk. Per scenario ontplooiën mensen andere activiteiten, op andere plekken en in andere gebouwen, kiezen ze voor verschillende vervoermiddelen en gebruiken en waarderen ze straten, pleinen en parken anders.

Bubbelstad: digitale openbare ruimte

In Bubbelstad bestaat de Nederlandse samenleving uit *tribes*: 'bubbels' waarbinnen mensen zich door lifestyle, belangstelling of opvattingen (tijdelijk) met elkaar verbonden voelen, vooral in de digitale sfeer. De bevolking valt uiteen in een veelvoud van collectieven (in plaats van één publiek).

Stedelingen voelen weinig verbondenheid met plekken; sommigen nemen zelfs af-

“Wat
waarderen
toekomstige
gebruikers
precies aan een
plein en wat
verwachten zij
van een park?”

DAVID HAMERS

scheid van een vast woonadres. Online vinden ze informatie over beschikbare ruimte voor activiteiten en zijn er tal van snelle en handige manieren om die ruimte te huren, leasen of kopen voor een bepaalde tijd.

In Bubbelsstad verplaatsen mensen zich onder invloed van de sterk gegroeide digitale mogelijkheden minder vaak dan nu. Als ze wel reizen, dan doen ze dat veelal kriskras door het netwerk, met weinig planning vooraf. Stedelingen kiezen per keer een geschikte combinatie van vervoermiddelen, afhankelijk van de leefstijl in hun bubbel, persoonlijke voorkeuren en waar ze op dat moment toevallig zijn.

De openbare ruimte verschaalt in deze toekomst. Door het primaat van digitaal boven fysiek en het verminderde belang van

“Files zijn immers zó februari 2020!”

bezit en eigenaarschap maakt niemand zich echt druk om de openbare ruimte. De inrichting daarvan is sober, in lijn met de zich terugtrekkende overheid op het gebied van aanleg en onderhoud. Het aanbod is basaal. Daarmee leent het zich voor een flexibele invulling, op verschillende momenten tijdelijk digitaal opgeplust in lijn met de wensen van een individu of collectief. Daarnaast zijn er her en der nog pareltjes van fysieke schoonheid te vinden, ontworpen en beheerd door bubbels die daaraan ondanks alle digitale mogelijkheden – of juist om daaraan even te ontsnappen – onverminderd waarde hechten.

Groenrijk: gezonde openbare ruimte

In Groenrijk neemt het Rijk top-down het voortouw bij een systeemtransitie naar een groene en circulaire maatschappij en economie – onder toenemende druk van de samenleving, afgedwongen bij de rechter.

De bestaande stedelijke structuur wordt optimaal benut: materialen worden hergebruikt en vastgoed getransformeerd. Stedelijke ontwikkeling vindt plaats nabij openbaarvervoerhaltes; het ov is betrouwbaar en zeer comfortabel. Daarnaast wordt er vooral gefietst en gewandeld.

In de openbare ruimte is de focus op ‘groen leven’ duidelijk zichtbaar. Het opvangen van zon, regen en wind maakt een vanzelfsprekend onderdeel uit van het ontwerp van daken, façades en de straat. De groenblauwe dooradering van de stad zorgt voor aangename verblijfsruimtes en waterberging. Vanwege een sterke reductie van gemotoriseerd verkeer worden avenues omgevormd tot promenades, met schone lucht. Winkelverdwijnen grotendeels uit het straatbeeld. Onder invloed van de afgenomen waardering van nieuwe spullen is winkelen als activiteit gereduceerd tot het hoogst noodzakelijke; de kick van het kopen wordt vervangen door het plezier van beleven. Dit is in voormalige winkelstraten terug te zien in de vorm van allerhande *experience centers*, met zowel binnen als buiten volop activiteit.

Beursplein: contrasten in de openbare ruimte

In Beursplein zijn prestatie, succes, zelfontwikkeling en zelfredzaamheid de do-

Groenrijk. BRON PBL

minante waarden. Er wordt hard gewerkt, veel mensen verdienen goed en genieten volop, maar dat geldt niet voor iedereen.

De stedelijke ontwikkeling is marktgedreven, wat leidt tot grote ruimtelijke contrasten in de regio. Aan de ene kant van het spectrum ontstaan op centraal gelegen of op goed bereikbare locaties bedrijvscampussen: aangename, groene werkomgevingen met luxe wooncomplexen. De historische binnensteden zijn gemusealiseerde woon-, winkel- en wandelomgevingen geworden. Aan de andere kant van het spectrum ontstaan in een ruime ring rondom het centrum van de stad

wijken waar niemand naar omkijkt. Veel mensen wonen daar dicht op elkaar. Op grotere afstand van de centrale stad ontwikkelen zich suburbane woonmilieus in de middelgrote steden, in trek bij velen en betaalbaar voor grote groepen in de samenleving.

De kwaliteit van de openbare ruimte verschilt in Beursplein sterk van plek tot plek. Wie het kan betalen, geniet dichtbij huis van een luxe ingerichte, parkachtige omgeving. Moet je een keer voor werk verder weg, dan is daarvoor een exclusieve infrastructuur voor zelfrijdende auto's beschikbaar. Wie zich dat niet kan veroorloven, be-

Beursplein. BRON PBL

weegt zich zowel voor werk als in de vrije tijd vaak door een vieze, lawaaiige omgeving. Verderop is het beter toeven, maar de afstanden voor woon-werkverkeer zijn dan groot, waardoor er niet veel tijd overblijft om te genieten van de rust in de buitenwijk.

Eigenwijk: kleinschaligheid en herkenbaarheid in de openbare ruimte

In Eigenwijk maken lokale gemeenschappen de dienst uit. De eigen wijk is het centrum van het dagelijks leven, mensen voe-

len zich sterk verbonden met die plek en willen daarover zeggenschap hebben.

Kleinschaligheid en herkenbaarheid worden hoog gewaardeerd. Bestaande wijken en buurten cultiveren hun eigen karakter. Daarnaast ontstaan er nieuwe dorpen, verspreid over de regio. Zoveel mogelijk activiteiten (werken, recreëren) vinden plaats in de buurt van waar mensen wonen. Ver moeten reizen past niet in deze toekomst. Verplaatsen gaat ook wat langzamer; het praatje onderweg is vaak even belangrijk als de rit. Autonome auto's krijgen onder andere om deze reden geen voet aan de grond: waarom zou je in een robot-auto stappen als je ook met je buurman kunt meerijden?

De openbare ruimte in Eigenwijk staat in het teken van ontmoetingen met bekenden. Het is niet zo dat digitale communicatie is uitgebannen, maar men spreekt elkaar veel liever face-to-face, bijvoorbeeld in het buurthuis, de collectieve werkplaats of de wijktuin. Veel buurtbewoners zetten zich graag actief in voor de aanleg van gedeeld groen en de inrichting van een pleintje. De lokale smaak is daarbij leidend.

Verschillen in functie, inrichting en zeggenschap

De aard van de openbare ruimte verschilt van scenario tot scenario. De verschillende waardeoriëntaties krijgen uitdrukking in verschillen in functie, inrichting en zeggenschap. Zo is een park in Beursplein primair een speeltuin voor hardwerkende, zwaarbelaste kantoortijgers (tai chi, bootcamp), in Groenrijk een manier om biodiversiteit de stad in te halen en een oplossing voor waterproblematiek (een wadi-XL) en in Eigenwijk een ontmoetingsplek voor buurtbewoners (jeu de bou-

les). In Bubbelstad verdwijnt de openbare ruimte als fysieke plek naar de achtergrond en zoeken stedelingen elkaar primair op in het digitale domein.

Ook de opvattingen over wat een goede inrichting is vertonen grote verschillen. In Bubbelstad is sober goed genoeg; je merkt er in de *augmented* omgeving toch weinig van. Ook de kwaliteit van het verkeerssysteem is daar niet heel belangrijk, omdat velen zich alleen fysiek verplaatsen als het echt moet en zich dan met een app en de nodige improvisatie wel redden. In Eigenwijk verschillen de meningen over een goede inrichting van buurt tot buurt. Maar waar de smaken verschillen, is een overeenkomst tussen de meeste wijken dat de openbare ruimte door wandelaars, fietsers en door mensen op bankjes is terug veroverd op de auto. In Groenrijk is dit laatste vanzelfsprekend: files zijn immers zó februari 2020! Dat ligt in Beursplein radicaal anders: forenzen die er twee uur over doen om van woning naar werk te reizen, zijn geen uitzondering. Infrastructuur domineert grote delen van de stedelijke regio en neemt ook binnen de stad een flinke hap uit de openbare ruimte. Bovendien is een deel van die infrastructuur niet meer openbaar toegankelijk; voor de toegang moet op veel plekken entree worden betaald. Datzelfde geldt voor de groene, rustige enclaves in het centrum: aan comfort en kwaliteit hangt een prijskaartje.

Achter deze verschillen in functie en inrichting gaan verschillen in regie schuil. Wie voelt zich verantwoordelijk voor de openbare ruimte? In Groenrijk blijft dat de overheid. Zij treedt echter wel meer resoluut op. Het Rijk stelt duurzaamheidsdoelen die zullen moeten worden gehaald; het is aan gemeenten om daaraan

Eigenwijk. BRON PBL

verder vorm te geven. In Eigenwijk zijn het de buurtbewoners zelf die de inrichting onder handen nemen. Ze vergaderen over wensen en ontwerp, leggen geld bij elkaar en dragen in natura bij aan de totstandkoming van een plan (uren, materialen). In Beursplein nemen bedrijven het voortouw. Dat is ook te zien. Op geselecteerde plekken zien zij wel brood in een leefomgeving van hoge kwaliteit. Er valt immers goed te verdienen aan een hoogwaardige openbare ruimte in dure woonwijken en aan natuurgebieden waarin de beleving van de betalende bezoeker de ruimte krijgt. Alleen in Bubbelstad voelt vrijwel niemand zich geroepen om te investeren in een aangename of op z'n minst goed geordende openbare ruimte. Ook dat is te zien, als je tenminste opkijkt van je scherm.

De verschillen in regie brengen in de verschillende scenario's een andere omgang met spanningen met zich mee, bij

voorbeeld die tussen bevolkingsgroepen en tussen ruimtelijke functies. In Bubbelstad boet de openbare ruimte aan betekenis in als publiek domein: ontmoetingen, maar ook discussies en protesten vinden vooral online plaats. In Eigenwijk drukken buurten hun identiteit juist wel graag fysiek uit. Let wel, hun *eigen* identiteit, met als gevolg dat functies die men niet vindt passen, worden geweerd, en dat van bezoekers wordt verlangd dat zij zich aanpassen. In Groenrijk moet iedereen zich aanpassen, en wel aan een van bovenaf opgelegd groen regime. Daarvoor is veel draagvlak, maar voor afwijking is weinig ruimte, waardoor een zekere eenvormigheid op de loer ligt. Beursplein, tot slot, wordt gekenmerkt door contrasten: conflicterende ruimtelijke wensen en eisen worden in de ruimte uit elkaar geplaatst. Daarbij is de portemonnee leidend voor wie en wat waar terecht kan.

De toepassing van scenario's in beleid, planvorming en ontwerp

Vaak worden toekomstverkenningen gekenmerkt door varianten van hetzelfde: bijvoorbeeld een beetje meer of minder groen en een beetje meer of minder elektrische auto's in het straatbeeld. Wij zijn ervan overtuigd dat je vanaf de andere kant moet beginnen: welke samenleving zie je voor je en welke rollen spelen zaken als duurzaamheid, gezondheid en technologie daarin? Scenario's nemen de onzekerheid over welke kant het op gaat niet weg (scenario's zijn geen voorspellingen), maar maken wel een goed gesprek mogelijk over verschillende mogelijke ontwikkelingen én de verschillende waarderingen daarvan.

Een waardevolle opbrengst van het verkennen en doordenken van verschillende verwachtingen ten aanzien van de functie en inrichting van de openbare ruimte en de vraag wie daarover gaat, is dat beleidsmakers, planners en ontwerpers beseffen dat er iets te kiezen valt. In een tijd waarin ingrijpende transities op de agenda staan, ligt doorgaan op de bekende weg – betonnen stoeptegels, klinkers en parkeervakken – niet voor de hand. Verschillende actoren kunnen zich met behulp van de scenario's de vraag stellen welke betekenis steden en dorpen volgens hen hebben en hoe ze de diverse functies van de openbare ruimte daarin hiërarchisch rangschikken. Wat staat bovenaan? En wat betekent dat voor andere functies? Uitplaatsen of combineren? Vooraf vastleggen of vrijlaten? Verschillende keuzen geven de stad en de straat een heel andere aanblik. De afgelopen ja-

ren en recenter onder invloed van covid-19 hebben we in steden wereldwijd gezien dat bijvoorbeeld de herinrichting van doorgaande wegen en lokale straten een wereld van verschil heeft gemaakt.

Een dergelijke benadering vergt dialoog en debat, in de samenleving, in het vak én in de politiek. In een vroeg stadium van beleidsprocessen valt daarbij te denken aan *no-regret*-maatregelen, aansluitend bij wensen die in verschillende scenario's terugkeren. Daarnaast kan er gaandeweg worden besproken welke aanpassingen nodig zijn als ontwikkelingen anders lopen dan verwacht. Een plan dat oorspronkelijk is gebaseerd op bepaalde wensen kan met voldoende sensitiviteit voor andere opvattingen veerkrachtig genoeg zijn

“Wie voelt zich verantwoordelijk voor de openbare ruimte?”

om aanpassingen een plek te geven. Om deze te doordenken is het zinvol om te werken met de meervoudigheid van scenario's. Daarom is het waardevol om, zoals wij dat noemen, te 'oefenen met de toekomst'. ■

LEES MEER

<https://themasites.pbl.nl/o/oefenen-met-de-toekomst/>